Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

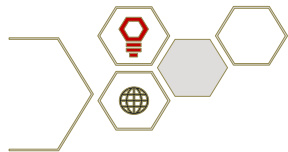
УДК 327.5 (470+571) (73)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14766882>**Концептуальні основи міжнародних безпекових гарантій контролю над ракетно-ядерним озброєнням****Вячеслав Володимирович Мироненко**

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняховського, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0236-4134>

Прийнято: 13.01.2025 | Опубліковано: 25.01.2025

***Анотація.** У статті проведено дослідження наукових підходів щодо розуміння сутності та функціональних особливостей міжнародних безпекових гарантій контролю над ракетно-ядерним озброєнням. У наслідок дослідження сформульовано узагальнення наукових підходів щодо концептуальних основ міжнародних безпекових гарантій контролю над ядерною зброєю у ролі політичного інструменту для реалізації впливу на міжнародне безпекове середовище як наслідок міжнародного компромісу. У результаті дослідження здійснено формування авторського підходу до розуміння системи міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням, що реалізуються міжнародними організаціями: «система міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням представлена наявністю міжнародних договорів та інституційних суб'єктів, що реалізують дану політику забезпечення гарантій».*

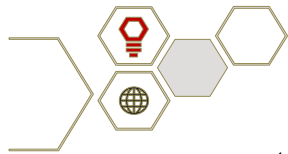
Для дослідження особливостей теоретичної концептуалізації міжнародних безпекових гарантій контролю над ракетно-ядерним озброєнням було використано низку наукових методів, серед яких головне місце займають такі методи, як структурно-системний та системно-функціональний методи, котрі надали можливість виокремити спільні і відмінні позиції вчених щодо розуміння класифікації міжнародних гарантій та їх типологічних особливостей. Завдяки даним методам було розглянуто позиції вчених щодо таких видів гарантій, як негативні і позитивні міжнародні гарантії. Досліджено і конкретизовано практичні приклади таких гарантій, які реалізуються міжнародними універсальними і регіональними міжурядовими організаціями. Серед інших важливих і достатньо нехарактерних для української політологічної думки методів було охарактеризовано методологічні підходи зарубіжних вчених, які сформували методологію з метою вимірювання ступеня реалістичності гарантій як прикладного міжнародного політичного інструменту забезпечення контролю над ракетно-ядерним озброєнням, зокрема це пробіт-регресійний аналіз, завдяки якому створювалася модель для виявлення зв'язку між гарантіями та ініціюванням програми створення ядерної зброї, або її придбання.

Ключові слова: *ракетно-ядерні озброєння, методологія політичної науки, пробіт-регресійний аналіз, міжнародні негативні гарантії, міжнародні позитивні гарантії.*

Conceptual foundations of international security assurances of nuclear rocket weapon control

Vyacheslav Myronenko

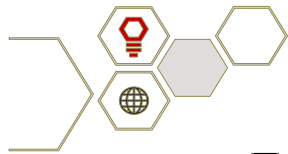
Candidate of Technical Sciences, Senior Research Fellow at the Center for Military-Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0236-4134>

Abstract. *The article studies scientific approaches to understanding the simplicity and functional features of international security guarantees for security over nuclear missile weapons. As a result of the study, a generalization of scientific approaches was formulated regarding the conceptual foundations of international guarantees for the safety of nuclear weapons as a political tool for realizing the impact on the international environment as a result of an international compromise. As a result of the study, the author's approach to understanding the system of international security guarantees of the international nuclear arms control regime implemented by international organizations was formed: "the system of international security guarantees of the international nuclear arms control regime is represented by the presence of international treaties and institutional entities implementing this policy guarantees."*

To study the features of the theoretical conceptualization of international security guarantees over nuclear missile weapons, a number of scientific methods were used, among which the main place is occupied by such methods as structural-system and system-functional methods, which made it possible to highlight common and different positions of scientists on understanding the classification of international guarantees and their typological features. Thanks to these methods, the positions of scientists on such types of guarantees as negative and positive international guarantees were considered. Practical examples of such guarantees, which are implemented by international universal and regional intergovernmental organizations, are investigated and concretized. Among other important and rather uncharacteristic methods for Ukrainian political science, the methodological approaches of foreign scientists were characterized, who formed a methodology to measure the degree of realism of guarantees as an applied international political tool for ensuring control over nuclear missile weapons, in particular, this is a probit-regression analysis. a model for identifying the link between safeguards and the initiation of a nuclear weapons program or acquisition.

Key words: *nuclear missiles, political science methodology, probit regression analysis, international negative assurances, international positive assurances.*

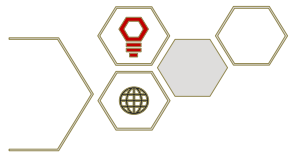

Постановка проблеми. Політика недопущення використання ядерних речовин для оснащення озброєнь є головним пріоритетом міжнародних організацій та національних держав, зокрема провідних країн світу, котрі володіють ракетно-ядерними озброєннями. У цьому контексті наукова доктрина не демонструє спільних поглядів, навпаки – критеріальні розбіжності щодо структурних елементів. Зокрема, це пов'язане з особливостями міжнародної політики у процесі формування таких гарантій після застосування ядерної зброї.

Наукова література з розширених ядерних гарантій в цілому ділиться на роботи, орієнтовані на політику, в яких стверджується, що такі гарантії – якщо вони належним чином відкалібровані – можуть запобігти розповсюдженню ядерної зброї союзниками, з урахуванням наведених фактологічних даних, які виступають у ролі механізмів підвищення їх достовірності [1, 3, 6, 10, 12], та науково орієнтовані дослідження, що вивчають, чи можуть гарантії бути реалістичними з точки зору їх ефективності [2, 4, 5, 13, 17].

Стан наукової розробки проблеми. Хоча в науковій політологічній літературі розглядається, які фактори можуть вплинути на ефективність гарантій [2], її основне обмеження полягає у припущенні, що гарантії можуть бути ефективними у стримуванні союзницького розповсюдження. У дослідженнях представлений набір інструментів, які дозволяють підвищити ефективність, але не приділяється належної уваги попередньому питанню про те, чи можуть гарантії безпеки запобігти розповсюдженню зброї союзниками. Академічна література з гарантій також має недоліки. Деякі стверджують, що гарантії не зупиняють поширення ядерної зброї союзниками, тому що вони нереалістичні (Goldstein 2000), але ґрунтуються на висновку, який сформульований на аналізі кількох випадків [3, с. 431], коли союзники змогли недотримуватися наданих міжнародними інституціями гарантій як зобов'язань.

Проте зазначені дослідження представляють загальний контекст проблеми, з урахуванням чого додаткового висвітлення потребує питання як представлена система міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму

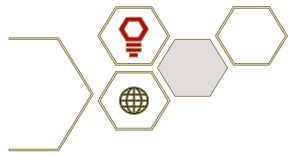

контролю над ракетно-ядерним озброєнням в частині взаємодії між наявними міжнародними договорами та інституційними суб'єктами, що реалізують дану політику забезпечення гарантій з точки зору концептуальних основ міжнародних безпекових гарантій.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є узагальнення наукових підходів щодо осмислення міжнародних безпекових гарантій контролю над ракетно-ядерним озброєнням як політичного інструменту впливу на міжнародне безпекове середовище. Завданням статті є формування авторського підходу до розуміння системи міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору політичної практики реалізації гарантій, незастосування ядерної зброї після Хіросіми та Нагасакі у 1945 році стало головною полемічною проблемою міжнародної політики. Дослідники [4] безпекових міжнародних відносин розглядають це значною мірою як функцію відносин стримування, що виникли між ядерними державами, особливо в епоху холодної війни. Той факт, що ядерна зброя не застосовувалась проти неядерних держав, незважаючи на потенційні можливості її застосування, залишається викликом пояснення лише стримування. Більш нормативно орієнтовані вчені стверджують, що незастосування ядерної зброї сформувало відповідне міжнародно-політичне табу. Концептуальне бачення, викладене Н. Танненвальд у монографії «Ядерне табу» [5] є найповнішим дослідженням на цю тему, яке спирається на конструктивістську логіку інтерсуб'єктивної табу-подібної заборони під час полеміки навколо структури гарантій недопущення використання ядерної зброї.

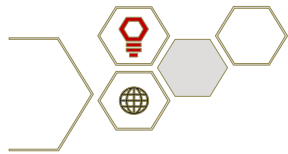
У контексті аналізу наукових дискусій варто зазначити, що існує чисельна наукова література [6], присвячена питанню про те, чому держави розростаються територіально, а не розмножуються шляхом поділу на нові, причиною чого є неефективні механізми гарантій безпеки. І жодне з цих досліджень [7] не було зосереджено виключно на гарантіях – це були або підходи щодо методологічного значення гарантій ядерного нерозповсюдження

у контексті геополітичних інструментів стримування конфліктності, автори яких прагнули перевірити безліч потенційно важливих змінних, або були зосереджені на інших незалежних змінних – і тому їхні висновки про гарантії безпеки не завжди позначаються обґрунтованим ступенем достовірності.

Водночас два дослідження викликали широку полеміку у контексті оцінок застосування складних кількісних інструментів для вирішення проблеми поширення і придбання ракетно-ядерних озброєнь. Поліноміальний логіт-аналіз, представлений як перевірка надійності, також не виявив зв'язку між гарантіями та ймовірністю запуску державами програм ядерних озброєнь, але виявив стійкий негативний зв'язок як з виробництвом, так і з придбанням. Відомі дослідники Д. Джо і Е. Гартцке [8] використали пробіт-регресійний аналіз і дійшли висновку, що держави, які отримують гарантії безпеки, з меншою ймовірністю матимуть активні ядерно-збройові програми, хоча й з меншою ймовірністю володітимуть ядерною зброєю. Натомість М. Кроїнг [9] доводить, що дві з трьох моделей ризиків виявили негативний зв'язок між гарантіями та придбанням, а одна не виявила жодного зв'язку. У наступній роботі 2010 року, в якій аналіз проводився в тому ж ракурсі, вищевказаний автор дійшов протилежного висновку, М. Кроїнг резюмував, що всі чотири моделі, які контролювали гарантії, не виявили зв'язку з перспективою придбання ядерної зброї. Водночас інший дослідник М. Фурман [10], використовуючи пробіт-регресійний аналіз, але, що незвичайно, структурований як аналіз небезпек С. Сінгха та Ч. Уея [11], щоб виключити країни з набору даних, як тільки вони досягають заданого порога, повідомив, що всі його моделі не виявили жодного зв'язку між гарантіями та ініціюванням програми створення ядерної зброї, або її придбання.

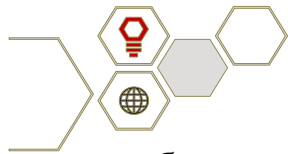
Інші вчені, полемізуючи з методами вищевказаних авторів, зазначають, що було б надуманим називати невикористання головним чином функцію заборони, схожу на табу, яку пропонує у своєму дослідженні Н. Танненвальд. У пошуку достовірності суджень у аргументах науковців зазначається, що табу за своєю природою забороняють обговорювати їх порушення, тоді як ядерні

держави мають національні воєнні стратегії, які передбачають використання ядерної зброї за певних обставин. Дані стратегії демонструють можливість застосування ядерної зброї у багатьох кризових ситуаціях. У своєму дослідженні «Традиція незастосування ядерної зброї» (видавництво Стенфордського університету, 2009 р.) Т.В. Паул [12, с. 112] стверджує, що відсутність ядерних ударів по неядерних державах може бути віднесена до недостатньої форми гарантій. Традиція виникла через усвідомлення катастрофічних наслідків ядерної атаки (істотний факт), які призвели до втрат репутації цивілізованої держави. Ці репутаційні втрати, у свою чергу, породили самостримування, яке допомогло сформуванню традиції, яка частково утримує ядерні держави від використання своєї зброї для чогось, крім екзистенційного стримування. На відміну від Н. Танненвальд, Т.В. Паул [13, с. 859] стверджує, що ця традиція не є суворим табу і, отже, може бути змінена, якщо політичні обставини змусять ядерні держави здійснити трансформацію положень власних ядерних доктрин. Нещодавні зміни політики, які відбулися в ядерних державах у наслідок російського широкомасштабного воєнного вторгнення в Україну, зокрема у таких державах, як США, Росія, Великобританія та Франція, не є позитивним фактором для розвитку цієї політичної традиції, оскільки умови використання атомної енергії були розширені і тепер включають запобігання, попередження та інші заходи нерозповсюдження.

Тобто концептуально політична традиція «ядерного табу» лягла у основу наукової думки щодо формування системи міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням. Водночас міжнародні організації, котрі здійснюють політику щодо контролю над ракетно-ядерним озброєнням, у власних документах визначають дану систему крізь призму нормативно-правового регулювання міжнародними договорами.

У сучасній політологічній літературі існує класифікація позитивних (зобов'язання держави, щодо вчинення певних дій для уникнення порушення прав) і негативних (зобов'язання держави утримуватися) міжнародних

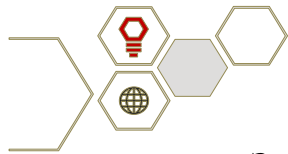

безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням.

Серед негативних гарантій, за визначенням С. Галаки [14, с. 119] фігурують зобов'язання ядерних держав утримуватися від застосування ядерної зброї проти держав, що не володіють такою зброєю. Потрібно зазначити, що такі гарантії було отримано Україною під час підписання Будапештського меморандуму 5 грудня 1994 року, проте прямі погрози терористичного російського режиму на адресу України саме застосування ракетно-ядерного озброєння та відсутність механізмів забезпечення таких гарантій засвідчують неефективність міжнародно-правового режиму надання негативних міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням.

Дана ситуація стала наслідком тих процесів, коли протягом багатьох років, прагнучі встановити колективну норму, яка дозволила б більш передбачуване співіснування з державами, які мають ядерну зброю, держави, які не мають ядерної зброї, вимагали негативних гарантій безпеки як зобов'язуючих зобов'язань від держав, які мають ядерну зброю, не загрожувати і не використовувати ядерна зброя проти своєї території.

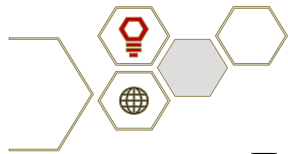
За висловлюванням Дж. Банна: «З моменту перших спроб переговорів щодо ДНЯЗ гарантії безпеки, яка не володіє ядерною зброєю, державам вважалися важливим компонентом всесвітнього режиму, що заслуговує на довіру, нерозповсюдження ядерної зброї. Вони розглядалися, державами, які не володіють ядерною зброєю, як одна з основних вимог для досягнення адекватного балансу між їхніми зобов'язаннями та зобов'язаннями держав, які мають ядерну зброю» [15]. Досягнення універсального режиму негативних гарантій безпеки від початку виявилось важким. Перша резолюція Ради Безпеки ООН про гарантії безпеки була прийнята за підтримки Радянського Союзу, Великобританії та США і просто зобов'язувала країни, які її підписали, надавати допомогу будь-якій державі, яка не володіє ядерною зброєю, яка зазнає ядерної атаки [16].

Згодом виник неоднорідний режим негативних гарантій безпеки, хоча він залишається непослідовним, фрагментарним і, як показав приклад України, абсолютно неадекватним для надання тих гарантій, які можуть знадобитися державам, які не мають ядерної зброї, вкрай непередбачуваному глобальному ядерному порядку. Сьогодні існує чотири основні механізми, за допомогою яких гарантії надаються державі, яка не володіє ядерною зброєю: Статут ООН, односторонні зобов'язання ядерних держав, політика незастосування першими та регіональне звільнення від ядерної зброї (договір про зони) [17].

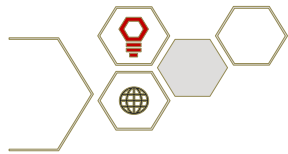
Водночас найбільш ефективними вважаємо застосування позитивних міжнародних безпекових гарантій, що здійснюється міжнародними організаціями та державами. Зміст позитивних безпекових гарантій незастосування ядерного озброєння, за тлумаченням В.Ю. Константинова [18], це зобов'язання держави (міжнародних організацій), щодо вчинення певних дії для уникнення порушення прав, що виникають у держав щодо незастосування ракетно-ядерних озброєнь і прав забезпечення національної безпеки загалом.

У вищезазначеному розумінні, на наш погляд, найважливішим фактором, що лежить в основі режиму безпекових позитивних гарантій, є міжнародний політичний тиск та діяльність з боку міжнародних організацій і конкретних країн, котрі сприймають свої довгострокові інтереси безпеки по відношенню до своїх безпосередніх сусідів. Таким чином, здійснення контролю та недопущення розповсюдження ядерної зброї є більш політичним інструментом, ніж технічним, і воно, звичайно, виходить за рамки питання наявності урану. Міжнародний тиск, який здійснюється з метою недопущення купівлі технологій та речовин для виготовлення ядерного озброєння, може бути достатнім, щоб утримати більшість держав від розробки програми озброєння [19]. Основний ризик розповсюдження ядерної зброї завжди полягатиме в країнах, які не приєдналися до ДНЯЗ і які ведуть активну ядерну діяльність, що не охороняється гарантіями (приміром, Іран), а також у тих, які приєдналися, але нехтують своїми договірними зобов'язаннями.

Приміром, Ірак, Іран і Північна Корея проілюстрували як сильні, так і слабкі сторони міжнародних гарантій. Приймаючи гарантії на заявлених об'єктах, Ірак та Іран встановили ядерно-збагачувальне обладнання, намагаючись збагатити уран, у випадку Іраку, до бойового рівня [19]. Північна Корея використовувала дослідницькі реактори (не комерційні реактори для виробництва електроенергії) і завод з переробки для виробництва плутонію воєнного класу. Слабкість режиму ДНЯЗ полягала в тому, що не було задіяно жодного явного вилучення матеріалів. Уран, який використовувався як паливо, ймовірно, надходив із місцевих джерел, а ключові ядерні об'єкти, про які йдеться, були побудовані самими країнами без декларування в МАГАТЕ чи введення угод про гарантії. Ірак, як учасник ДНЯЗ, був зобов'язаний задекларувати всі об'єкти, але не зробив цього. Також нещодавно це зробив Іран. У Північній Кореї відповідні дії відбувалися до укладення угоди про гарантії ДНЯЗ з використанням російського «дослідницького» реактора та підпільного заводу з переробки. Тим не менш, діяльність була виявлена в Іраку та Північній Кореї, взята під контроль за допомогою міжнародної дипломатії. Військова поразка в Іраку сприяла цьому процесу, але Північна Корея створила, мабуть, найбільш складну ситуацію, з якою зіткнулося МАГАТЕ, згодом це відбулося і з Іраном. Таким чином, у той час як традиційні гарантії легко перевіряли правильність офіційних декларацій підозрюваних держав, у 1990-х роках увагу було звернено на факти виробництва ядерного озброєння, які не було задекларовано вищевказаними державами. Наразі посилення ядерної програми по збагаченню урану до режиму його бойового застосування в Ірані стало найбільш показовим прикладом слабкості застосування гарантій.

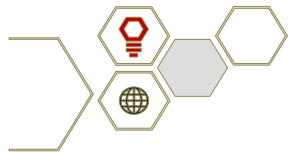
Висновки. Таким чином, у концептуальному значенні система міжнародних безпекових гарантій міжнародного режиму контролю над ракетно-ядерним озброєнням представлена наявністю міжнародних договорів та інституційних суб'єктів, що реалізують дану політику забезпечення гарантій. Міжнародні безпекові договори є інструментальною базою гарантій, котра застосовується міжнародними організаціями, окремими державами і

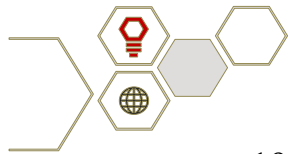
громадськими інституціями. Серед провідних міжнародних організацій, які реалізують набір досліджуваних безпекових гарантій, окрім ООН, слід визначити роль таких організацій, як НАТО, МАГАТЕ та ЄС, проте реалізація цих гарантій має концептуальні відмінності, дослідження яких може надати можливість осмислення універсальності та індивідуальності тих чи інших гарантій, що може бути використано при формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх застосування і стає перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Schlesinger J. Report of the Secretary of Defense Task Force on DOD Nuclear Weapons Management Phase II: Review of DoD Nuclear Mission. Special Report prepared at the Request of the Department of Defense, Washington, DC. 2008.
2. Murdock C. Exploring the Nuclear Posture Implications of Extended Deterrence and Assurance. Workshop Proceedings and Key Takeaways. Center for Strategic and International Studies Press. 2009. 107 p.
3. Bleek Ph. C., Lorber E.B. Security Guarantees and Allied Nuclear Proliferation. *The Journal of Conflict Resolution*. 2014. vol. 58. No. 3. Special Issue: Nuclear Posture, Nonproliferation Policy, and the Spread of Nuclear Weapons. pp. 429–454.
4. Gerzhoy G. Alliance Coercion and Nuclear Restraint: How the United States Thwarted West Germany's Nuclear Ambitions. *International Security*. 2015. Vol. 39. № 4. pp. 91–129.
5. Tannenwald N. The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use. *International Organization*. 1999. vol. 53. № 3. pp. 433–468.
6. Gartzke E., Kaplow J., Mehta R. The Determinants of Nuclear Force Structure. *Journal of Conflict Resolution*. 2014. № 58 (3). pp. 481–508.

7. Brown R., Kaplow J. Talking Peace, Making Weapons: IAEA Technical Cooperation and Nuclear Proliferation. *Journal of Conflict Resolution*. 2014. № 58 (3). pp. 402–428.
8. Dong-Joon J., Gartzke E. Determinants of Nuclear Weapons Proliferation. *Journal of Conflict Resolution*. 2007. № 51 (1). pp. 167–194.
9. Matthew K. Exporting the Bomb: Why States Provide Sensitive Nuclear Assistance. *American Political Science Review*. 2009. № 103 (1). pp. 113–133.
10. Fuhrmann M. Spreading Temptation: Proliferation and Peaceful Nuclear Cooperation Agreements. *International Security*. 2009. № 34 (1). pp. 7–41.
11. Singh S., Christopher R.W. The Correlates of Nuclear Proliferation: A Quantitative Test. *Journal of Conflict Resolution*. 2004. №48 (6). pp. 859–885.
12. Paul T.V. The Tradition of Non-Use of Nuclear Weapons: Stanford Security Studies. 2009. 336 p.
13. Paul T.V. Taboo or tradition? The non-use of nuclear weapons in world politics. *Review of International Studies*. 2010. vol. 36. № 4. pp. 853–863.
14. Галака С. Негативні гарантії безпеки. Українська дипломатична енциклопедія. К.: Знання України. 2004. Т.2. 797 с.
15. Bunn G., Timerbaev R.M. Security Assurances to Non-Nuclear Weapons States. *The Nonproliferation Review*. 1993. p. 11–21. URL: <https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/npr/buntim11.pdf>.
16. United Nations Security Council, S/RES/255, June 19, 1968. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/248/36/PDF/NR024836.pdf?OpenElement>
17. Giovannini F. Negative Security Assurances After Russia's Invasion of Ukraine. Arms Control Association. 2022. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-07/features/negative-security-assurances-after-russias-invasion-ukraine>
18. Константинов В.Ю. Позитивні гарантії безпеки. Українська дипломатична енциклопедія. К.: Знання України. 2004. Т. 2. 797 с.

19. Safeguards to Prevent Nuclear Proliferation. World Nuclear Association.
2021. URL: <https://world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/non-proliferation/safeguards-to-prevent-nuclear-proliferation.aspx>